

PAPER DETAILS

TITLE: İkinci Dünya Savası Sonrası Dönemde Türkiye'de Tarıma Amerikan Etkisi

AUTHORS: Ömer AGIR

PAGES: 65-89

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1567693>

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE'DE TARIMA AMERİKAN ETKİSİ

Ömer AĞIR¹

Öz

Osmanlı Devleti döneminde ticaret ve Amerikan misyoner kuruluşları üzerinden başlayan Türk –ABD ilişkileri İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan yeni dünya düzeninin ve Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı tehditkâr politikalarının etkisiyle yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Türkiye ile ABD arasında gelişen askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin sonucunda Türkiye'de birçok alanda Amerikan tesiri meydana gelmiştir. Bu etki alanlarının en önemlilerinden biri de tarımdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Batı blokunu güçlendirmek, Rus yayılmasını engellemek ve savaştan ekonomik ve sosyal yönden yıkılmış olarak çıkan Avrupa'yı ayağa kaldırmak amacıyla ortaya koymuş olduğu Marshall Planında Türkiye'yi Avrupa'ya ham madde ve tarım ürünleri üretilip ihraç edecek bir ülke olarak konumlandırmıştır. Türkiye ile ABD arasında yapılan ikili anlaşmalar neticesinde bu durum Türkiye tarafından da kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak birçok alanda olduğu gibi Türkiye tarım alanında makineleşme, ziraat eğitimi, tarım alanlarının genişlemesi, tarımın modern usuller ile yapılması ve tarım ürünlerinin pazarlanması gibi konularda ABD ile işbirliği yapmıştır. Bu araştırmada 1945- 1970 yılları arasındaki yirmi yıllık dönemde iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkilere koşut olarak gelişen tarım alanındaki işbirliğinin Türkiye'ye olan yansıması değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ABD, Tarım, Eğitim, Makineleşme, Üretim.

¹ Dr., Elazığ İl Milli Eğitim Müdürlüğü- Okul Müdürü, omeragir76@gmail.com, ORCID: 000-0002-5098-9211

Makale gönderilme tarihi: 9 Şubat 2021, Makale kabul tarihi:12 Mart 2021

Makale türü: Araştırma Makalesi

THE AMERICAN INFLUENCE ON AGRICULTURE IN TURKEY DURING POST- SECOND WORLD WAR

Ömer AĞIR

Abstract

The Turkish-American relations which had initiated through the trade and missionary organisations at the period of Ottoman Empire paced into a new era both with the effect of new world order emerged at the time of post-Second World War and the Soviet Union's threatening policies against Turkey. In this time, the American influence occurred at many spheres in Turkey as a result of advancing relations in military, politics and economy between Turkey and the US. One of the most significant sphere among those spheres of influence is agriculture. During the post-Second World War, in the Marshall Plan which was generated by the US in order to empower the western bloc, hindering the Russian expansion and stand up the Europe which were destroyed both in social and economic terms at the war, Turkey was seen in a country position producing and exporting raw materials and agricultural products to Europe. As a consequence of the treaties signed between Turkey and USA, this situation has accepted by Turkey also. As a result of this situation, as seen in many spheres, Turkey and USA cooperated in the sphere of agriculture on mechanisation, education, expanding of agriculture fields, modern practices in agricultural production and trade of agricultural products. This study tries to evaluate the reflections of this cooperation on Turkey in the sphere of agriculture which advanced in parallel with the economic and political relations among the both countries in a period of 25 years, between 1945-1970.

Key Words: USA, Agriculture, Education, , Mechanisation, Production.

Giriş

Tarım kavram olarak bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretilmesi, üretilirken ürünlerin kalite ve verimlerinin yükseltilmesi, ardından uygun şartlarda muhafaza edilerek işlenmesi ve piyasaya sürülmesi olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). Tarım uğraşının başlaması insanoğlunun toplayıcı yaşam kültüründen yerleşik hayata geçmesinin ana nedenini oluşturmaktadır. Tarım faaliyeti insanların yaşadıkları doğal çevrede hazır olarak bulunan, kendiliğinden yetişmiş çeşitli bitkiler ile meyveleri tüketerek yaşamsal ihtiyaçlarını temin ettikleri ve bir tür toplayıcılık dönemini bitirerek insanın kendi çabası ile üretim yaptığı bir dönemi başlatmıştır. Bu dönem insanın büyük bir oranda üretimi kontrol ettiği, yönettiği bir süreçtir. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de iklim, toprak yapısı, yağış vb. coğrafi faktörler tarımsal faaliyetin belirleyicileri olmuştur.

Dünyada tarımın bir insan faaliyeti olarak ortaya çıktığı ilk yer olarak Mezopotamya bölgesi kabul edilir. Bunun nedeni ise bu bölgenin uygun iklim ve toprak özellikleri taşımasıdır. İnsan yaşamının idamesi gibi stratejik yönünün dışında tarım faaliyeti, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren İngiltere’de başlayan ve dünya ticaretinde mamul ticaretini ön plana çıkaran Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesine kadar olan dönemde dünya ticaretinin de ana unsuru olmuştur. Eski çağlardan itibaren tarımsal üretim konusunda kendine yetebilen ülkeler güçlü devlet olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle devletler askeri ve siyasi güçlerini koruyabilmek ve devam ettirebilmek için tarihin her döneminde tarımsal üretimin arttırılmasına önem atfetmişlerdir. Tarım devletler için stratejik önemini günümüzde de artırarak devam ettirmektedir.

Avrupa’nın Sanayi Devrimi ile birlikte ekonomisini hızla büyütüp ekonomide farklı alanlar açtığı XIX. yüzyılda devrime ayak uyduramayan Osmanlı İmparatorluğunda nüfusun büyük bölümü geçimini tarım yoluyla sağlamaya devam etmekteydi. Bu dönemde devletin vergi gelirlerinin ve ihracatının en önemli kısmını yine tarım ürünleri oluşturmaktaydı. Bu ekonomik yapıya paralel olarak ülke nüfusunun yaklaşık %75-80’i kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. Devletin gelirlerinin en önemli kısmını da kırsal kesimde yaşayan insanların verdiği çeşitli vergiler oluşturmuştur. Örneğin 1893-94 mali yılında devletin toplam gelirleri 1.829.989.845 kuruş olup bu rakamın içinde en yüksek pay 410.645.000 kuruşla Aşar vergisine aittir. Canlı hayvanlar üzerinden alınan vergiler de dikkate alındığında devletin gelirlerinin %32’sini kırsal kesimde yaşayan tarım ve hayvancılık ile uğraşan kesimin ödediği görülmektedir (Yazan, 2018, s. 281-282).

Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nda, ekonomik düzenin daha çok toprağa ve tarımsal üretime yönelik kurgulandığını ve devam ettirildiğini göstermektedir. Ülkede yapılan tarım faaliyetini yürüten halkın üretimini çoğunlukla kendi iâşesini temin etmek ve artan az bir miktarını da çevre küçük kasaba ve şehirler için gerçekleştirdiği görülmektedir. Tarımsal faaliyetler ise bu dönemde daha çok ilkel ve geleneksel yöntemler kullanılarak devam ettirilmiştir. Temel üretim alanını ise bir çift öküz ile bir ailenin ekebileceği büyüklükte arazi oluşturmuştur. Bir çift öküzün işleyebileceği araziye sahip olmayan kırsal kesimdeki insanlar ise büyük arazi sahiplerine ait arazilerde yarıcı olarak tarımsal faaliyete katılmışlardır (Karabağ, 2017, s. 228).

Bu kısıtlı imkânlar ile üretim yapan çiftçilerin üretimleri Osmanlı Devletinin tüm ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğundan İstanbul gibi büyük şehirlerin ihtiyaç duyduğu buğday ve diğer temel besin maddeleri sürekli olarak yabancı ülkelerden ithalat yoluyla karşılanmıştır. Buna rağmen devletin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik ihtiyaçlarının büyük bölümü tarım kesimi üzerinden sağlamıştır (Toprak, 1981, s. 205). Bu durum zaten kendine zor yetebilen tarım kesimini daha da zor duruma sokmuştur. Ardından Milli Mücadele dönemindeki zorluklar ve savaş bu kesimin ekonomik imkânlarını daha da daraltmıştır.

Bu miras ile cumhuriyetin ilk yıllarında Türk halkı; çoğunluğu kırsal alanlarda tarım ve hayvancılık ile uğraşan fakat ekonomik göstergeler üzerinde etkili olamayan bir topluluğu oluşturmuştur. Bu olumsuz durumun pekişmesinde kuşkusuz Milli Mücadele döneminin ağır şartlarının da etkisi büyüktür. Bu mücadele sırasında kırsal kesim; asker ve vergi toplamak için milli mücadeleyi idare eden meclis hükümetinin elindeki tek seçenek durumundadır. Bu dönemde bütçe gelirlerinin %70'ini tarımsal gelirler teşkil ettiğine göre tarım sektörü Kurtuluş Savaşının finansmanını sağlayan başlıca sektör olmuştur. 24 Nisan 1920'de TBMM'ye verilen bir teklif neticesinde Ağnam vergisinin dört kat gibi büyük bir oranda artırılması ile tarım kesiminde çalışan bu insanların askere alınması tarım sektörünü iyice çıkmaza sokmuştur (Metintaş & Kayıran, 2016, s. 36).

Bu tarımsal yapı ile Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden bütünüyle geri bir tarımsal yapı devralmıştır. Bu kötü mirasın nedenleri olarak: Köylünün tarım yapacak yeterli toprağa sahip olmayışı, Aşar gibi vergilerin oranlarının fazla olması, devletin sağlam bir toprak, nüfus ve tarım siyaseti oluşturamaması sayılabilir (T.C. Ziraat Vekâleti, 1938, s. 63-74). Tüm bu olumsuzluklara rağmen erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de ihtiyaç

duyulan ana sanayi yatırımları için gerekli sermayenin önemli bir bölümü yine tarım sektörü üzerinden sağlanmıştır. Bu amaçla Milli Mücadele biter bitmez tarım alanında reform sayılabilecek çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Daha Lozan Antlaşması imzalanmadan ülkenin tarım dâhil olmak üzere içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar nedeni ile harekete geçilmiştir.

Ülkenin ekonomik meselelerini görüşmek için İzmir’de İktisat Kongresi’ni toplanmıştır.17 Şubat 1923 günü açılan Kongreye ekonominin her kesiminden olmak üzere 1135 kişi katılmıştır. Kongrede ülke tarımının ve çiftçisinin kalkındırılması için Aşar vergisinin kaldırılarak vergi sisteminde düzenlemeler yapılması kararlaştırılmıştır. Bu kararın ekonomik yansıması devletin maliyesi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Zira 1924 yılında toplamda 153 milyon lira olan devlet gelirlerinin 27,5 milyon lirası Aşar vergisinden karşılanmıştır (Pelin, 1945, s. 279-307). Bu karar ile devlet çok ciddi bir gelir kaleminden vazgeçmiştir. Ayrıca toprağı olmayan çiftçiye toprak verilmesi, kredi imkânlarının artırılması tarımın imkânlar ölçüsünde kalkındırılması gibi önemli kararlar bu kongrede alınmıştır.

1925’te yapılan yasal bir düzenleme ile köylüyü toprak sahibi yapmak amacı ile düşük bir bedel ve 20 yıl gibi uzun bir sürede ödemek koşulu ile köylüye toprak dağıtılmıştır. Ziraat Bankası faizleri düşürülerek kredi imkânları geliştirilmiştir. Ortak hareket alanının gelişmesi için devletin desteğı ile kooperatifçiliğe önem verilerek ülkede tarım kredi kooperatiflerinin kurulması sağlanmış, köylü kooperatifler yolu ile desteklenmeye çalışılmıştır. Köylünün bilinçli tarım yapabilmesi ve teknik olarak desteklenmesi için ziraat alanında çeşitli okullar açılmıştır. Bunlar Ziraat Okulları ile Yüksek Ziraat Enstitüsü’dür. Tarım sektörünü desteklemek için ise tohum ıslah istasyonları ve örnek çiftlikler açılmıştır.

Tarımda makineleşmenin sağlanabilmesi için kısıtlı da olsa traktör başta olmak üzere çeşitli tarım aletleri uygun fiyatlar ile veya hibe olarak verilmiştir. Çiftçilerin üstünde büyük bir yük oluşturan ve onların üretimden uzaklaşmalarına neden olan Aşar Vergisi, 17 Şubat 1925’te 552 sayılı kanun ile kaldırılarak insanların tarım ile barışmaları sağlanmıştır. 1931 yılında Ankara’da ülke tarımının geliştirilmesi için yapılması gerekenleri planlamak için ziraat kongresi düzenlenmiştir. Bu yoğun çaba içinde ülke tarımının daha çağdaş ve verimli hale getirilmesi için dış ülkelere yardım alma yoluna gidilmiştir.1930 yılında Sovyet Rusya ile irtibata geçilerek uzman desteğı alınmış tarımsal üretim konusunda çeşitli raporlar hazırlanmıştır. (Kaştan, 2020, s. 1766-1768).

Atatürk bu dönemde Türkiye’de tarımın içinde bulunduğu çıkmazı tespit ettiğinden her fırsatta tarımın bir ülke için ne ifade ettiğini vurgulamıştır. Atatürk 16/03/1923 tarihinde Adana’da Türk Ocağı’nda çiftçiler tarafından verilen özel bir yemekte tarıma bakış açısını şu şekilde ifade etmiştir:

“Arkadaşlar, dünyada fütühatın iki vasıtası vardır. Biri kılıç, diğeri sapan. Başka yerde de söyledim ve burada bir daha tekrarı faydalı buluyorum. Zaferinin vasıtası yalnız kılınçtan ibaret kalan bir millet, bir gün girdiği yerden koğulur, terzil edilir, sefil ve perişan olur. Öyle milletlerin sefaleti, perişanlığı o kadar azîm ve elim olur ki, kendi memleketinde bile mahkûm ve esir bir halde kalabilir. Onun için hakikî fütühat yalnız kılınçla değil, sapanla yapılandır. Milletleri vatanlarında takarrür ettirmenin, millete istikrar vermenin vasıtası sapandır, sapan, kılınç gibi değildir. O kullanıldıkça kuvvetlenir. Kılınç kullanan kol çok geçmeden yorulduğu halde sapanını kullanan kol zaman geçtikçe toprağın daha çok sahibi olur. Kılınç ve sapan bu iki fatihten birincisi, ikincisine daima mağlûp oldu. Tarihin bütün vak’aları ve hâdiseleri hayatın bütün müşahadeleri bunu teyid ediyor. Milletimiz çok büyük elemeler, mağlûbiyetler, facialar görmüştür. Bütün olanlardan sonra yine bu topraklarda bulunuyorsa bunun hikmeti aslîsi şundadır: Çünkü Türk çiftçisi bir eliyle kılınçını kullanırken, diğeri elindeki sapanla topraktan ayrılmadı. Eğer milletimizin ekseriyeti azîmesi çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmuyacaktık.” (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 2006, s. 303).

İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Tarım Sektörünün Durumu

İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti yeterli oranda sanayileşemediği için tarım ülke ekonomisindeki ağırlığını devam ettirmiştir. Bu ekonomik yapının sonucu olarak 1940 yılında Türkiye’nin nüfusunun 13,5 milyonu köylerde 4,3 milyonu ise şehirlerde yaşamaktadır. Bir başka deyişle %75.8’i kırsal alanlarda, %24.2’si ise şehirlerde hayatını idame ettirmektedir. 1940 yılında tarım sektörünün ülke millî gelirindeki payı ise yaklaşık %44,8’dir. (İstatistik Göstergeler: 1923-1995, 1996, s. 431) .

Bu rakamlar savaş dönemlerinde tarımsal faaliyetin daha fazla önem kazandığı gerçeğinin yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türk ekonomisinin ağırlıklı olarak halen tarım üzerinden büyümeye çalıştığını göstermektedir. Bu durum 1927 ile 1954 yılları arasında tarım

sektörünün üretmiş olduğu verginin ülkenin tüm vergi gelirleri içindeki oranını gösteren aşağıdaki tablodan daha iyi anlaşılmaktadır.

Yıllar	Oran	Yıllar	Oran
1927	57,6	1941	55,7
1928	57,2	1942	57,7
1929	62,1	1943	55,6
1930	60,3	1944	54,5
1931	61,4	1945	53,6
1932	56,2	1946	59,7
1933	58,1	1947	54,7
1934	58,5	1948	53,2
1935	57,7	1949	46,9
1936	59,9	1950	50,0
1937	59,8	1951	52,3
1938	58,1	1952	51,3
1939	57,4	1953	50,5
1940	57,6	1954	44,8

Tablo 1: 1924–1950 Arasında Tarım Sektöründe Yaratılan Milli Gelirin, Genel Milli Gelire Oranı (Erdoğan, 1971, s. 238)

Dünyanın çok önemli bir bölümünde olduğu gibi Türkiye’de de tarım politikaları açısından çok önemli değişikliklerinin yaşandığı bir diğer dönem 1938-1946 yıllarını kapsayan İkinci Dünya Savaşı yıllarıdır. Türkiye İkinci Dünya Savaşı’na fiilen girmemiş olsa da savaşa her an girecekmiş gibi hazırlık yapmak zorunda kalmıştır. Takip edilen savaş ekonomisi ülkedeki ekonomik hayatı olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluğun en yoğun hissedildiği alanların başında tarım gelmektedir. Üretime katılan kırsal bölgedeki genç nüfusun silahaltına alınmasıyla tarım sektöründe çalışan sayısı azalmıştır. Buna paralel olarak halkın ve ordunun iâşesinde birinci derecede önemli olan tarım ürünlerindeki üretim de önemli oranda azalarak savaş öncesi dönemin gerisine düşmüştür. Öyle ki 1934-1938 arasında 7.303.339 ton olan yıllık toplam tarım üretimi 1945’te 4.013.439 tona gerilemiştir. Ülkede karaborsacılık hızla artmış, halkın içinde bulunduğu fakirlik ise derinleşmiştir (Bülbül, 2006, s. 4-6).

Bu yıllar Türkiye’de tarım politikalarına hem üretim hem de tüketim açısından müdahalelerin yapıldığı, katı devletçilik anlayışının yoğun olduğu bir dönemdir. Savaşla birlikte uygulanan seferberlik nedeni ile çalışma

çağındaki bir milyona yakın insanın silahaltına alınması üretim ve tüketim dengesini bozmuştur (İnci, 2003, s. 270). Savaşın ilk yılında devlet tarım politikalarını asker ve büyük şehirlerin iâşesinin temin etmek, savaş nedeni ile ortaya çıkan piyasadaki mal ve ürün sıkıntısını gidermek ve devletin uyguladığı sıkı politikalar sebebi ile ortaya çıkan karaborsacılığı önlemek üzerine geliştirmiştir (Şener, 2004, s. 76). Bunun için devlet tarımsal üretimi ve tüketimi yakından ilgilendiren kapsamlı düzenlemeler yapmış bazı sert kararlar almıştır. Bunlar;

- Milli Korunma Kanunu
- Varlık Vergisi Kanunu
- Toprak Mahsulleri Vergisidir.

Bu düzenlemeler ile devlet hazinenin gelirlerini arttırarak tarımsal üretimin düşmesini engellemeye çalışmış, piyasada oluşan stokçuluğu ve ordu ile halkın iâşe sıkıntısını gidermeye çalışmıştır. Bu önlemler toplumda sermaye sahipleri ile tarım kesiminde ciddi tepkilere neden olmuşsa da savaş sonunda devlet hazinesinin gelirlerinin bu tedbirler sayesinde ciddi manada arttığı görülmüştür. Ancak halk bu yıllarda ciddi manada yokluk çekmiştir.

Türk- Amerikan Yakınlaşmasının Türkiye’de Tarıma Etkisi

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünyada uluslararası politikanın yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır (Armaoğlu, 2005, s. 419). Savaşın sonra dünya ABD ve Sovyet Rusya’nın başını çektiği iki kutuplu bir düzene dönmüştür. Türkiye bu düzende tercihini batıdan daha doğrusu ABD’den yana yapmıştır. Bu dönemden itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde Kıbrıs meselesinde olduğu gibi bazı dönemlerde ciddi sorunlar yaşanmasına rağmen ilişkiler sürekli gelişerek devam etmiştir. Bu yoğunlaşmada ABD ile Rusya arasındaki küresel rekabet, Türkiye’nin sahip olduğu stratejik konum ile Türkiye’nin güvenlik ihtiyaçlarının etkisi büyüktür (Sander, 2016, s. 21).

ABD İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyanın birçok bölgesinde olduğu gibi Türkiye’nin de içinde olduğu bölgede çok yönlü bir strateji geliştirmiştir. Ortadoğu ve Yakındoğu da İngiltere’nin hâkimiyetinin zayıflamasıyla dünyada Rus etkisinin kuvvet kazanmaması için bu bölgelere Truman Doktrini, Marshall Planı, Eisenhower Doktrini gibi planlar ile müdahale ederek bölgede ekonomik, siyasi ve askeri kazanım elde etmenin yanı sıra bu yolla bölgede hegemonyasını güçlendirmeyi amaçlamıştır.

Türkiye ise savaş sırasında izlediği tarafsızlık politikası nedeniyle içinde bulunduğu yalnızlıktan kurtulmak ve savaş sonunda Türkiye’ye karşı Rus tehditleri ve talepleri nedeni ile ABD ile yakın ilişki kurma noktasında istekli

olmuştur. Özellikle Türkiye’de 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelen Demokrat Partinin dış politikada ABD’ye hızlıca yönelme konusunda istekli oluşu zaten Tek Parti döneminde başlamış olan bu ilişkiyi hızlandırmıştır. ABD’nin bölgeye yönelik politikaları içerisinde Türkiye’nin konumu Türkiye’yi ABD için kıymetli bir müttefik noktasına getirmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planları ile Türkiye iktisadi ve askeri yardım kapsamına alınmış, Kore’ye asker gönderilmesi ve NATO üyeliği ile iki ülke arasındaki birliktelik stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır.

Bu yakınlaşmada kuşkusuz en önemli yapı taşı Marshall Planıdır. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947’de Harvard Üniversitesi’nde yaptığı bir konuşmada Avrupa’ya yardım planını kısmen açıklayarak, Avrupa devletlerinin ekonomik kalkınmalarını sağlamak için bir araya gelmeleri gerektiğini belirterek şayet ortak bir plan yapılabilirse

ABD’nin yardım konusunda elinden geleni yapacağını belirtmiştir (Ülman, 1991, s. 116-117). İlk dönemde Türkiye’nin ekonomik durumunun Avrupa ülkelerine göre daha iyi olduğu gerekçesi ile Türkiye’ye ekonomik yardım yapılmasını kabul etmeyen ABD Türkiye’nin konuyu tekrar gündeme getirerek iktisadi yardım talep etmesi üzerine, Türkiye’nin bölgesel durumunu da göz önüne alarak Türkiye’nin plan kapsamına alınmasını kabul etmiştir. Marshall Planı çerçevesinde Türkiye tarafından ABD’ye sunulan rapor, Amerikan kongresinde ele alınmış ve 3 Nisan 1948 onaylanmıştır. Kongrenin kararından sonra, söz konusu yardımdan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Türkiye arasında Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Ertem, 2009, s. 392). Bu anlaşma 10 Temmuz 1948 tarihinde TBMM’de onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 1948). Bu anlaşma ile birlikte Türkiye, Amerikan ekonomik yardımlarından diğer Avrupa ülkeleri ile mukayese edilmeyecek kadar az miktarda olmasına rağmen faydalanmaya başlamıştır. Ardından bu yardım programını yürütecek bir Amerikan uzman heyeti Türkiye’ye gelmiştir. Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) Marshall Planı çerçevesinde 1949 yılından itibaren Türkiye’ye yardıma başlamıştır. Ancak ABD bu yardımı yaparken Türkiye’nin Batı Avrupa ve Amerikan ekonomilerine entegrasyonunu ön planda tutmuştur. Marshall yardımları çerçevesinde 1948 ile 1959 yılları arasında doğrudan yardım olarak 1.207.4341 Amerikan doları dolaylı yardım olarak ise 195.402.000 dolar gönderilmiştir. 23.936.000 dolar ise teknik yardım olarak yapılmıştır. ABD Ekonomik İşbirliği İdaresi (ECA) Türkiye hakkında hazırlamış olduğu raporda tarım konusunda özellikle Türkiye’de tarımda gübre kullanımının yaygınlaştırılması, makineleşme artırılması, yeni sulama tesislerinin yapılması ile Türkiye’de tarımsal üretimin artacağını

ve Türkiye'nin batı Avrupa'ya tarım ürünleri ihraç edebileceğini öngörmüştür (Sander, 2016, s. 51).

ABD Marshall Planının tümü içinde ekonomik açıdan Türkiye'ye bir tarım ülkesi olarak yer vermiş ona göre politikalar geliştirmiştir. Amerikalı uzmanların da yönlendirmesi ile Türkiye Marshall Planı dâhilinde almış olduğu yardımların büyük bir bölümünü güvenlik harcamalarından sonra tarım alanında kullanmıştır. Amerikalı uzman ve devlet yetkililerince Avrupa'nın kalkınmasını amaçlayan Marshall Planında yardım yapılan ülkelerde tarımsal üretimin artırılması çok önemli görülmüştür. ABD'ye göre Türkiye bu alanda desteklemeye en müsait durumdaki ülkelerden biridir. Türk devlet yetkililerinin de Avrupa'nın gıda tedarikçisi olma sorumluluğunu hemen kabul ettikleri Marshall Planı'na dâhil olmak için ABD'ye sunulacak raporun gerekçesi üzerinde açıklama yapan dönemin Dışişleri bakanı Necmettin Sadak'ın ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sadak açıklamasında Avrupa'ya hammadde ve tarım ürünleri konusunda gerektiği şekilde yardımcı olabilmek için Türkiye'nin 615 milyon dolarlık bir yardıma ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir (Aydın Tarihi, 1948, s. 25). Dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı William H. Draper'da bu konuda yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin zirai üretimini artırmasının planın işleyişi açısından çok önemli olduğunu vurgulamaktadır (Akşam , 1948, s. 3).

ABD'nin Türkiye'yi bir tarım ülkesi olarak görmek istemesinin temel nedeni Türkiye'deki toprakların verimli ve tarıma elverişli olmasının yanı sıra Türkiye'deki verimli ovalara sulama gibi altyapı yatırımları yapılacak olursa birim alandan elde edilecek verimin daha üst seviyelere çıkarılabileceği düşüncesidir. Nitekim bu sulama projeleri için yardım planında 2 milyon 816 bin dolar doğrudan, 6 milyon 431 bin dolar ise teknik yardım ve dolaylı yardım fonlarından verilmiştir. Türkiye'nin tarımsal üretime uygunluğunun dışında ABD'nin Türkiye'yi mamul ürün üreten sanayi memleketi olarak görmek istememesinin bir nedeni de Türkiye'yi Avrupa ve ABD sanayisi için pazar olarak görmesidir. Çünkü ABD İkinci Dünya savaşı sırasında birçok ülkenin aksine üretim altyapısını korumuştur. ABD aynı zamanda bu dönemde en fazla dış ticaretini geliştiren ülkedir (<http://www.mfa.gov.tr/>, 2021).

Bu dönemde Türkiye makamlarınca modern tarım araçlarının ABD'den ithal edilmesi ülke tarımının geliştirilmesi için çok önemli görülmüştür. ABD'den getirilen traktörler 2 Mayıs 1949'da düzenlenen bir tören ile çiftçilere dağıtılmıştır. Bu dönemde tarımda makine kullanımının artması ile Türkiye'de tarım alanında verim gerçekten yükselmiştir. Bu makine desteğinin asıl amacı Avrupa sanayisinin ihtiyaç duymuş olduğu tarımsal

ürünü Türkiye'den elde ederek Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Tarımda Makine kullanımının artması ve verimli ithal tohumların kullanılması neticesinde Türkiye 1948 yılında 58000 ton olan pamuk üretimini 1952'den sonra 170000 tona ulaştırmıştır. Yine 1948 ile 1952 arasında tahıl üretimini de yaklaşık %30 gibi büyük bir oranda artırarak önemli miktarda tarımsal ürün elde etmiştir (Çınar, 2018, s. 339-340). Üretimdeki bu artışta tarımdaki makineleşmenin neticesinde tarım yapılan sahaların artırılmış olmasının yanı sıra bu yıllarda ikliminde ziraat için çok müsait seyretmesinin etkisi olmuştur.

Bu dönemde ABD tarafından yapılan iktisadi yardımların tarım alanında kullanılmasını ABD özellikle şart koşmuştur. Buradan da anlaşılmaktadır ki yenedünya düzeninde ABD'nin Türkiye biçmiş olduğu rol, tarım ürünleri ve hammadde üretimi yapan bir ziraat memleketi olmasıdır. Marshall Planının uygulanması noktasında Türkiye'de görev alan misyonun başkanı Russel Dorr bu konu ile ilgili düşüncesini şöyle ifade etmiştir; *“Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeye yardım edecektir. Hür dünyanın kuvvetlenmesi Türkiye'de istihsalin artması ile dostlarına hayat ihtiyaçları olan gıda maddeleri kömür ve malzeme ihracatı ile elde edilebilir”* (Ayın Tarihi, 1951, s. 56).

Bu dönemde Türkiye'ye gelen Amerikalı ekonomi uzmanları Türkiye'nin tarıma dayalı hafif sanayi kurmasını kalkınma reçetesi olarak sunmuşlardır. Bu görüşler o dönemde Türk burjuvazisi tarafından da kabul görmüştür. (Koraltürk, 2002, s. 593). Bir anlamda cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin bir sanayi ülkesi olması hedeflenerek sanayi alanında önemli yatırımlar yapıp fabrikalar kurulurken, Marshall Planı çerçevesinde Türkiye bir tarım ülkesi yapılmak istenmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye devrimci kalkınma stratejisini bir anlamda Amerikan tipi kalkınma modeline çevirmiştir. Bu kalkınma modelinin içeriğinin ekonomide tarıma ağırlık verilmesi, hammadde üretimin artırılması ve ihraç edilmesi, küçük sanayinin kurularak devlet destekli ekonominin yerine ekonomide yabancı sermaye destekli özel teşebbüsün ön plana çıkarılmasından ibaret olduğu görülmektedir.

Bu dönemde Türkiye'ye çok sayıda Amerikalı uzman gelerek Türkiye'ye kalkınma reçeteleri sunmuştur. Bu raporlarda tarım konusuna da geniş yer verilmiştir. Bu raporların en fazla dikkat çekenleri 1948 tarihli Hilts Heyeti raporu, 1950 tarihli Thornburg Raporu ve Barker Heyeti Raporu dur. Bu raporlar incelendiğinde raporların genelde birbirinin tekrarı ve benzeri olduğu açıkça görülmektedir. Örneğin 1950 tarihli Thornburg raporunun

dokuzuncu bölümünü oluşturan tavsiyeler bölümünde Türkiye'de ziraat makineleri imalatının halen sıfır seviyesinde bulunduğu, Türk çiftçisinin her şeyden önce hiç olmazsa tekli pulluk ve at arabası yapan fabrikalara kavuşturulması gerektiği belirtilmiştir. Thornburg Raporunda önce ülkede yol, sulama kanalları ve gıda işleme tesislerinin kurulması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar yapılmadan o dönemde Türkiye'de gündemde olan çok sayıda traktör alınması gibi tercihlerin yanlış olacağını belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin 3000 traktör almak için ABD'nden talep etmiş olduğu 23 milyon dolar civarındaki kredinin gereksiz olduğunu belirterek raporunda şu izahata yer vermiştir; *“Zirai Malzeme İdaresi 23 milyon dolar talep etmektedir. Bu diğer tipteki alet fabrikaları arasında 3000 traktör imal edecek bir fabrikaya harcanacaktır. Fakat şu safada istenilen 28 milyon doların bir kısmı hiç şüphesiz ki Çelik pulluklar ot balya makineleri hasat makineleri ve bir miktar çift arabaları yâda ve el arabaları için harcanmalıdır. Traktör kıtlığı Türkiye'nin şu anda zirai gelişmesinde henüz zorluk doğuran bir unsur haline gelmemiştir. Türkiye'nin şu anda muhtaç olduğu şey ne traktör ne de traktör satın almak veya imal etmek için gerekli olan dolarlardır.”* (Güven, 1998, s. 91).

Bu rapor ile ABD'nin Marshall planındaki Türkiye tasavvuru arasında bir çelişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Marshall planında Türkiye'nin bütün Avrupa'nın gıda deposu olması öngörülürken bu raporda o tarihlerde ABD ve Avrupa'da ziraatın en temel aracı haline gelmiş bulunan traktörün Türkiye için adeta lüks olduğu ifade edilmektedir. Buradan anlaşılması gereken ABD'nin bu dönemde yüksek meblağlar tutacak yardımlar yerine küçük yardımlar ile Türkiye'yi yanında saf tutmaya ikna etmeye çalıştığıdır. Bu amaç Marshall Planı çerçevesinde ABD tarafından Avrupa'ya yapılan yardımların tümünün %0,7' sinin Türkiye'ye yapılmasından anlaşılmaktadır (Erhan, 1996, s. 287). Bu raporların tümünde genel olarak Türkiye'nin tarıma yönelmesi, ağır sanayi sayılabilecek yatırımlardan özellikle kaçınması tavsiye edilmektedir. Yapılacak iktisadi yardımın miktarına gelince Türkiye'ye tarımda bu sıçramayı yaptıracak bir yardım öngörülmemektedir. Türkiye Marshall Planı çerçevesinde en az yardım alan beş ülkeden biridir. Buna rağmen, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti bu yardımların da katkısı ile tarımsal üretimde ciddi bir gelişme sağlamıştır. Demokrat Parti bu kısıtlı yardımlar ile çiftçinin takdirini kazanmış 1954 seçimlerinde oy oranını artırarak seçimi tekrar kazanmıştır (Erhan, 1996, s. 285). Bu kadar az yardım ile bile tarımda ciddi üretim artışının meydana gelmesi bize o dönemde Türk çiftçisinin sermaye açısından ne kadar kötü durumda olduğunu göstergesidir.

Tarımda Makine Kullanımına ABD'nin Etkisi

İnsanın toplayıcılık dönemini kapatıp üreticilik dönemine geçtiği neolitik devrimden günümüze tarım faaliyetlerinde çok önemli değişimler yaşanmış olup bu değişimlerin en önemlileri kuşkusuz üretimde kullanılmaya başlanan enerji kaynakları ve tarım araçlarıdır. İlk dönemlerde tarımsal üretimde insan ve hayvan gücünden faydalanılmıştır (Doğan, 2005, s. 67). Bu dönemin ardından çeşitli aletler yapılarak bu işi daha kolay şekilde yapma yolları aranmıştır. 18.yüzyılın son çeyreği ile 19.yüzyılın ilk çeyreğinde tarımsal üretimde büyük bir devrim olan buhar gücüyle çalışan traktör üretilmiş ve tarım sahasında kullanılmaya başlanmıştır. Bu makineleşme süreci gelişmiş ülkelerde 1920 ile 1950 yılları arasında hızını artırdığından tarımsal üretimde ciddi üretim artışları yaşanmıştır. Bu tarihlerden itibaren tarımsal üretimin artışındaki ana faktörlerden biri de makine kullanımı olmuştur. Tarım sektöründe kârlılık bir anlamda üretimde makine kullanımı ile ölçülür hale gelmiştir (Multifarm Use of Agricultural Machinery, 1986, s. 66).

Türkiye’de tarım sektörü bu süreci oldukça geriden takip etmesine rağmen 1914 yılına gelindiğinde üretimde insan gücüne destek sağlamak amacıyla özellikle Almanya ve ABD’den bir takım tarım makineleri ithal edilmeye başlanmıştır. Erken cumhuriyet devrinin hemen başında 1924 yılında Tarım Vekâleti tarafından 221 adet traktör yurtdışından alınarak çiftçiye dağıtılmıştır. Yine 1926-29 yılları arasında Ziraat Bankasının vermiş olduğu krediler ile Amerikan Ford traktörleri alınarak çiftçilere verilmiştir. Ancak o dönemde hızlı bir şekilde artan petrol fiyatlarına karşın tahıl fiyatlarının düşmesi, servis ve yedek parça imkânlarının yeterince oluşturulamaması nedeni ile 1930’larda bu traktörlerin çoğu kullanılamaz hale gelmiştir (Odman, 2011, s. 74). Bu nedenle 1936 yılında tarım makinaları ile ilgili ilk istatistikler tutulmaya başlanarak tarım makinalarının kullanılabilirlik durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarımda kullanılan motorlu araçların yurt içinde üretilmesi için bazı girişimleri desteklemişse de arzu edilen mesafe alınamamıştır. Örneğin 1928 yılında ABD Detroit merkezli Ford Motor şirketinin Türkiye temsilcisi olduğu anlaşılan M. Şükrü aracılığı ile dönemin başbakanına gönderilen mektupla İstanbul’da Ford firması tarafından bir otomobil ve traktör montaj fabrikası kurulması için İstanbul’da yer tahsis edilmesi istenmiştir (BCA, Yer: 171-187-15 Ek:184., 1928). Bu talep devlet tarafından kabul edilerek 1929 yılında İstanbul Tophane’de serbest bölge şeklinde bu şirkete yer verilerek çalışmasına izin verilmiştir. Ancak bu girişim döviz sıkıntısı ve talep düşüklüğü gibi çeşitli nedenlerden dolayı

başarılı olamadığından 1944 yılında faaliyetine son vermiştir. (Odman, 2011, s. 91). 1944 yılına gelindiğinde Türkiye Ziraat Donatım Kurumu kurularak halen çoğunlukla hayvan ve insan gücüne dayalı tarım faaliyeti yürüten Türk çiftçisine makine desteğinin yanı sıra tohum ve gübre konusunda destek verilmeye çalışılmıştır. Bu süreç 1954'te Ankara'da Etimesgut Uçak Motoru Fabrikası kullanılarak bir traktör fabrikası kurmaya kadar gitmiştir (<https://www.moment-expo.com.tr/dergiler/37/tarih/turkiyede-tarim>). Bu amaçla 1954 yılında Türkiye'den MKE, TZDK, Ziraat Bankası, Tariş ve Çukobirlik gibi tarım sahasında faaliyet gösteren kuruluşlar ile ABD merkezli Minneapolis-Moline firması bir araya gelmiştir. Bu konsorsiyum Minneapolis-Moline-Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. adında Ankara'da bir şirket kurarak Türkiye'de yarı yerli traktör üretimine başlanmıştır (<https://www.turktraktor.com.tr/kurumsal/tarihce>). Bu şirket kurulurken MKE'ye ait olan bir kısım tesislerin Minneapolis-Moline-Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş.'ye satış yolu ile devredildiği görülmektedir (BCA, Yer: 30-10-1-2/136-54, 1954). Bu fabrika kısa sürede bazı parçaları yerli olmak üzere traktör ve bazı tarım aletleri üretmeye başlamıştır.

1962 yılına gelindiğinde fabrikanın üretimde sermaye kaynaklı bazı zorluklar yaşaması üzerine bu zorlukları aşabilmek için fabrika ile ilgili kapsamlı bir rapor hazırlanarak başbakanlığa sunulmuştur. 05.04.1962 yılında şirketin murahhas azası Halil Kaya tarafından hazırlanarak başbakanlığa sunulan yedi sayfalık raporda özetle Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri AŞ-Türk Traktör fabrikasının Türk tarımı için önemi üzerinde durularak hükümet programında da tarımsal kalkınmanın en önemli başlık olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bu nedenle traktör sanayinin ülke için en önemli konulardan biri olduğu belirterek bu sanayinin önemi izah edilmiştir. İzahatta ülkenin traktör ihtiyacının oldukça fazla olduğu, bu nedenle üretiminin derhal arttırılmaya çalışılması gerektiği, traktör fabrikası işinin memlekette iş sahası yaratacağı ve diğer yardımcı sanayi kollarını geliştireceği, ayrıca traktör üretiminin otomotiv üretim noktasının ilk basamağı olduğu bu nedenle traktör üretmeden diğer motorlu araçların üretiminin mümkün olamayacağı belirtilmiştir.

Her alanda olduğu gibi traktör endüstrisinin de geliştirilmesinin bilgili ve tecrübeli eleman bulunmasına bağlı olduğu belirtilerek 1962 yılı itibari ile bu fabrikada üretilen traktörlerin parçalarının %40 oranında yerli sanayi ile yapıldığı, şirketin bu tarih itibariyle sermaye konusunda yetersiz olduğu ve sermayesinin güçlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Fabrikanın asıl amacının traktör parçalarının %80'ini yerli imkânlarla yapmak ve yılda 5000 traktör imal etmek olduğu belirtilmiştir.

Raporda şirketin ilk kuruluşu esnasında Amerikalı ortak Minneapolis-Moline şirketine patent karşılığında %30 sermaye hakkı tanınmasından dolayı şirketin zarar ettiği iddia edilerek kamuoyunda haksız yere eleştiriler yapıldığı, bunun doğru olmadığını, asıl sorunun piyasada yerli traktör fabrikasını saf dışı bırakmak için birçok yabancı traktör fabrikasının indirim yapmak suretiyle maliyetine mal vererek şirketi saf dışı bırakmak istemelerinin olduğu belirtilmektedir. Halen aynı özellikte bir traktörün Amerika'daki FOB fabrikasındaki kıymetinin %40,5 'ine tekabül eden 975 dolarlık kısmının yerli imalat ile elde edildiği için ülkeden döviz çıkışının engellendiği belirtilerek bu anlamda aslında piyasadaki en ucuz traktörün bu fabrikada üretilen yerli traktör olduğu belirtilmiştir. Bugün Türkiye'de üretilen bu traktörün fiyatının ucuz olmasının yanında sahip olmuş olduğu teknik özellikler açısından ABD'de üretilen en üst seviye standarttaki bir traktörle aynı özelliklerde olduğu ifade edilmiştir.

Bu traktörün fabrikasının kapatılması halinde böyle büyük bir deneyimin ve bilgi birikiminin yok olacağı belirtilerek şirket için 20 milyon lira devletten sermaye aktarılması istenmiştir. Eğer şirkete belirtilen miktarda sermaye aktarılırsa fabrikanın Türkiye'nin traktör meselesini çözeceği belirtilmektedir. Raporda dikkat çekici olan diğer bir husus 1962 yılı itibariyle Türkiye'de 42000 traktörün mevcut olduğu fakat bunların sadece % 75'inin faal durumda kullanılabildiği geriye kalan traktörlerin yedek parça ve servis imkânlarından yoksun oldukları için çalışamaz durumda olduğu ifade edilmektedir. Bu olumsuz durumun en önemli nedeninin de son dört yıl içerisinde Türkiye'ye dünyadaki muhtelif 66 imalatçıdan 250 değişik model ve tipte traktör ithal edildiğini ancak değişik markalardaki bu traktörlerin servis ve yedek parça problemleri olduğundan dolayı kullanılamayarak atıl durumda bırakıldığı ifade edilmektedir. Sırf bu nedenle dahi olsa önemli oranda parçalarının Türkiye'de üretildiği bu yerli traktör firmasının mutlaka Maliye Bakanlığınca desteklenmesi hususunun gerekli olduğu ifade edilmiştir (BCA, Yer: 30-1-0-0/81-512 , 1962).

Amerikalı ortağı ile 8 Mart 1955 tarihinde ilk yerli traktörü üreten fabrika maddi sıkıntıları aşamayınca 16 Mayıs 1963'te FIAT ile lisans anlaşması imzalayarak Amerikalı ortağından ayrılarak üretime devam edebilmiştir (<https://www.turktraktor.com.tr/kurumsal/tarihce>).

Traktör dışında tarımda makine kullanımı konusunda İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Yardımları ile birlikte ABD orjinli tarım makinelerinin önemli miktarda Türkiye'de kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Bu döneme kadar tarım makineleri büyük oranda Avrupa ülkelerinden ithal edilirken bu dönemde yoğun olarak ABD menşeli tarım makineleri

kullanılmaya başlanmıştır. Marshall yardımları öncesinde 1756 olan toplam traktör sayısı Marshall Yardımları kapsamında traktörlerin gelmeye başlanması ile birlikte 1949 yılında kısa bir süre içinde 9170 rakamına ulaşmıştır. 1960 yılına ise bu rakam 42136 gibi bir rakama ulaşarak önemli oranda artış göstermiştir (Cankaya, 2013, s. 145).

1929 yılındaki dünya ekonomik bunalımı ve ardından İkinci Dünya Savaşı sürecindeki sıkıntılar nedeni ile Türkiye tarımındaki makineleşme hızı yavaşlamış olsa da savaş sonrasında artış göstermiştir. Ancak aşağıdaki istatistiki bilgi incelendiğinde 1960 yılında Türkiye’de tarımda halen iki milyon civarında karasaban kullanılmaktadır. Bu da 1960 yılında Türkiye’de tarımsal üretimde yoğun olarak hayvan gücünden faydalandığını makineleşme konusunda arzu edilen noktaya gelinemediğini göstermektedir.

Makineler	1940	1960
Traktör	1.066	42.136
Traktör Pulluğu	-	30.763
Kültivatör	2.744	20.088
Mibzer	11.227	8.343
Bıçerdöver	-	5.554
Selektör	253	1.415
Karasaban	-	1.991.259

1940 ile 1960 yılları arasında Türkiye’deki Tarım Makinelerinin Sayısal Durumu (Malkoç, 1973, s. 367)

Tarımsal Ürünlerin Ticareti İle İlgili İşbirliği

Araştırmaya konu edilen dönemde Türkiye ile ABD arasında tarım ürünlerinin pazarlanması ve karşılıklı ticareti ile ilgili anlaşmalar imzalanmıştır. Özellikle 15 Kasım 1954’te Türkiye ile ABD arasında imzalanan Emtia Mübadelesi ve Hububat Satışı Anlaşması ve bu anlaşmaya yapılan ek anlaşma önemlidir. Bu anlaşma incelendiğinde Türkiye’nin ABD’den 100.000 ton buğday ile 75.000 ton yem sanayinde kullanmak üzere tarım ürünü ve yün almayı buna karşılık olarak da krom ve magnezyum vermeyi taahhüt ettiği görülmektedir. Bu anlaşmada: “*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 1 Temmuz 1955 tarihine kadar hâlen ekmeklik un imalatında kullandığı düşük kaliteli durum buğdayından 75.000 ton İtalya’ya ihracına müsaade edebilir.*” (Resmi Gazete, 1956).

Bu anlaşma maddesinden anlaşılan ABD Türkiye’de üretilen tarım ürünlerinin pazarlanması noktasında etkili olmaktadır. Türkiye’nin tarımda dış piyasaya açılmasını kontrol etmektedir. Türkiye ABD’nin dostu olmayan ülkelere tarım ürünü satmamayı kabul ederek bu dönemdeki ABD eksenli dış politikasına bağlı kalsa da bu durum Türkiye’nin iktisadi bağımsızlığının yara almasına sebep olmuştur (Arzu Güvenç Saygın, 2019, s. 92). 15 Kasım 1954 tarihli Türk-Amerikan anlaşması ile ABD Türkiye’ye tarım ürünleri verme karşılığında Türkiye’den sanayi için çok önemli olan krom ve magnezyum gibi madenler almaktadır (<https://www.tbmm.gov.tr>, 1956).

Türkiye bu dönemde ihtiyaç duyduğu tarımsal ürünlerin bir bölümünü ABD’nden ithalat yolu ile sağlamıştır. 12 Mart 1956 yılında imzalanan Zirai Emtia Anlaşmasına göre Türkiye ABD’den pamuk yağı ithal etmiştir. Anlaşmanın gerekçesi anlaşma mecliste görüşülürken şöyle ifade edilmiştir; “1955 - 1956 yılı kampanyasında zeytin istihsalinin memleketimizin ihtiyaçlarına kâfi gelmeyeceği anlaşılmış olması üzerine, rafine edilmek üzere kâfi miktar pamuk yağının en münasip şartlar dâhilinde temini için teşebbüslerde bulunulmuştur” (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, İçtima:3, 1956).

Bu anlaşmaların haricinde 12 Kasım 1956, 25 Ocak 1957 ve 26 Ocak 1958’de Türkiye ile ABD arasında tarım ürünleri ile alakalı anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ABD’den bu dönemde mısır, arpa, buğday gibi çeşitli tarım ürünleri almaya devam edilmiştir (Kavanin Mecmuası, 1959, s. 833-850). Bu anlaşmaların hemen hemen tümünde ABD Türkiye’nin elindeki fazla tarım ürünlerinin Amerika’nın dostu olmayan ülkelere satmaması konusunda madde koymuştur. Türkiye’deki bazı çevreler bu anlaşma maddelerinin ABD’nin Rusya’yı çevreleme politikasına hizmet ettiğini değerlendirmişlerdir. Bu anlaşmalarda dikkati çeken diğer bir husus ABD’nin anlaşmalar neticesinde Türkiye’ye satmış olduğu zirai ürünlerin bedelini peşin olarak tahsil etmeyip Türk Lirası olarak Türkiye’de ABD namına açılmış olan hesaba yatırılmasını istemesidir. Bu hesaba yatan paranın Türkiye’ye ABD tarafından yardım ve kredi olarak verildiği ancak harcama kalemlerinin ABD tarafından belirlenecek kalemler olmasının şart koşulduğu görülmektedir. Bu durum 12 Kasım 1956 tarihli anlaşmanın ikinci maddesinin birinci fıkrasında şu şekilde ifade edilmiştir; “*Türk liralарının kullanılma tarzı iki hükümet bu anlaşma gereğince yapılacak satışlar dolayısı ile Amerika Birleşik Devletleri hesabında birikecek Türk Liralarının, Amerika Birleşik Devletler i Hükümetince tespit edilecek tarz ve öncelik sırası dâhilinde, aşağıda gösterilen maksat ve miktarlar a göre sarf edilmesi hususunda mutabıktırlar*” (Resmi Gazete, 1959, s. 21876).

Belirtilen hesaplara yatırılan paralar ABD tarafından Sovyet Rusya'ya karşı batı blokunu güçlendirmek ve ortak bir anlayış oluşturmak için milletlerarası eğitim mübadelesi, kitap ve gazetelerin tercüme, neşir ve dağıtım faaliyetleri gibi alanlarda kullanılması istenmiştir.

Ziraat Eğitimi Alanındaki Amerikan Etkisi

Osmanlı Devletinden Cumhuriyete Türkiye'de ziraat eğitiminin gelişimine bakıldığında Osmanlıdaki ziraat eğitimi alanında açılan ilk eğitim kurumunun 1847'de açılan Ziraat Mektebi olduğu görülmektedir. Açıldıktan bir yıl sonra 1848 yılında teorik ve uygulamalı olarak eğitime başlayan okul o dönemde özellikle pamuk üretiminin kalitesini artırma gayesi ile açılmıştır. Ancak okulda bahçıvanlık, baytarlık, ipek böceği yetiştiriciliği, şeker üretimi gibi alanlarda da eğitim verilmiştir. Bu okulun öğretim kadrosunda Osmanlı vatandaşlarının yanı sıra yabancı ziraat uzmanları da bulunmuştur. Örneğin Amerikalı Dr. Davis bunlardan biridir. Dr. Davis özellikle bu dönemde pamuk üretiminde verimi artırmak için yeni tohum geliştirilmesi konusunda çalışmıştır (Atam, 2020, s. 96). Okul modern anlamda ziraat eğitimi yapmaya çalışmış ve ilk başta 50 civarında öğrenci ile eğitime başlamıştır. Ancak bu okula kendisine ait bir bina kazandırılmaması ile okuldaki bazı karışıklıklardan dolayı okul sadece dört yıl eğitime devam edebilmiş dört yılın sonunda kapatıldığından bu girişim başarılı olamamıştır (Sarıkaya, 2016, s. 25-26).

Bu başarısız girişimin ardından Osmanlı Devleti döneminde modern anlamda tarım eğitimi 1891 yılında Halkalı Yüksek Ziraat Okulunun eğitime açılması ile başlamıştır. Cumhuriyet devrinde ise 1930 yılında Ankara Yüksek Ziraat Okulu açılarak Türkiye'de ziraat eğitimi alanında önemli bir adım atılmıştır. Daha çok ziraat eğitiminde Alman ekolünün benimsendiği bu okul üç yıl sonra Yüksek Ziraat Enstitüsüne dönüştürülmüştür. 1948 yılına kadar eğitim öğretime bu şekliyle devam eden enstitünün bölümleri bu tarihten sonra Ankara Üniversitesine devredilerek ülkede 1955 yılına kadar Ankara Üniversitesine ziraat eğitimi konusunda önemli bir görev yüklenmiştir. Çünkü bu tarihe kadar ülkenin ziraat eğitimi ile ilgili ihtiyacı bu üniversite tarafından karşılanmaya çalışılmıştır (Tarım Orman Dergisi, 2019).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye yetişmiş insan gücünü Kurtuluş Savaşı ve öncesindeki savaşlarda kaybettiği için birçok alanda yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duymuştur. Bir dönem bu ihtiyaç çoğunluğunu Almanya'daki nasyonal sosyalist idarenin baskılarından kaçan Yahudi kökenli bilim adamları üzerinden karşılanmaya çalışılmıştır. Bunun dışında da dönemin

devlet yetkililerinin temasları neticesinde tarım sahasında yetkin Alman uzmanların Türkiye'ye bu anlamda müşavirlik desteği sağladığı görülmektedir (Koçak, 1991, s. 38). 1928 yılında Türkiye'ye gelerek Türk tarımı hakkında rapor hazırlayan Almanya Zirai Kurumlar Genel Müdürü olan Dr. Oldenburg ve ekibinin raporu bu anlamda önemlidir (Gözcü, 2018, s. 118). Rapor Türk tarımının nasıl geliştirilebileceği ile ilgili görüşlerin yanı sıra ziraat eğitimi ile ilgilide görüşler içermektedir.

Almanya'nın dışında Atatürk döneminde Rusya ile olan iyi münasebetler doğrultusunda Rus uzmanlardan da faydalanılmıştır. Örneğin daha cumhuriyetin ilk yıllarında Ziraat Vekili Mehmet Sabri Bey, 1925 yılı sonunda, Rusya'nın resmi bir daveti üzerine bu ülkeye uzun bir gezi yaparak bu ülkenin tarımsal faaliyetlerini yakından incelemiştir. Bu gezi sırasında Türkiye'ye davet edilen Prof. Mihailov, 1926 yılında Türkiye'ye gelmiş özellikle hayvan hastalıkları konusunda veterinerlere yönelik kurslar açmıştır. Rus Ziraat Bilimci Profesör P. Zhukovsky ve heyeti 1925 ile 1927 yılları arasında 3 kez Türkiye'ye gelerek çeşitli araştırmalarda bulunmuşlardır (Yıldırım, 2008, s. 531-533).

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Türk-Amerikan yakınlaşmasına koşut olarak bu eksiklik ABD üzerinden giderilmeye çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye ile ABD arasında Türk tarımının geliştirilmesi ve tarım eğitimi konusunda da dikkate değer bir işbirliği oluşmuştur. 1950 yılından sonra Türkiye'de Amerikan üniversiteleri tarzında özel yasa ile kurulan üniversiteler dönemi başlamış bu doğrultuda Ege, Atatürk ve Çukurova Üniversitelerine bağlı ziraat fakülteleri açılarak ülkede ziraat eğitimi yaygınlaştırılmıştır.

7 Haziran 1957 yılında Erzurum'da açılan Atatürk Üniversitesi ABD'de çok yaygın olan Land-grant tipi üniversite modeli ile açılmış bir üniversite olup bünyesinde 17 Kasım 1958'de eğitime başlayan bir ziraat fakültesi de bulundurmaktadır. Ziraat fakültesi kuruluşundan itibaren ABD-Nebraska Üniversitesi ile uzun süreli bir işbirliği anlaşması yaparak çok sayıda öğretim elemanının karşılıklı değişim yolu ile ABD'de eğitim almasını sağlamıştır. Özellikle bünyesinde gelişmiş bir ziraat fakültesi barındıran Nebraska Üniversitesi Ziraat Fakültesinin öğretim üyeleri bu fakültenin gelişimini desteklemişlerdir (<https://atauni.edu.tr/ziraat-fakultesi/tarihce>, 2020). Ayrıca bu dönemde Amerikalı akademisyenler Türkiye'deki ziraat fakültelerine gelerek yabancı öğretim üyesi statüsünde ziraat eğitimine katkı sunmuşlardır. Örneğin 1959 yılında Amerikalı Prof. Dr. M. D. Weldon Türkiye'ye gelerek Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Toprak Kürsüsü'nde çalışmıştır (BCA, 30-18-1-2-153-54-2, 1959). Yine bu

dönemde Türkiye'deki birçok ziraat fakültesine Amerikan üniversiteleri tarafından çeşitli ders araç gereçleri gönderildiğini arşivlerdeki resmi belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin 1957 yılına Nebraska Üniversitesinden Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesine bağış olarak çeşitli ders malzemeleri gönderilmiştir (BCA, 30-18-1-2 / 153 - 56 - 17, 1959).

Sonuç

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'den iktisadi olarak yardım almaya başlamasının Türkiye açısından olumlu ve olumsuz sonuçları olmuştur. Tarım alanında olumlu değerlendirilmesi gereken yönü bu dönemde Türkiye makineli tarım ile tanışarak alınan tarım makineleri sayesinde tarım yapılan alanlar genişletilmiştir. Tarım alanlarının genişlemesi doğal olarak elde edilen ürün miktarının artmasına sebep olmuştur. Olumsuz yönü ise Türkiye bu dönemde erken cumhuriyet devrinden itibaren devlet politikası haline getirdiği sanayi memleketi olma amacından saptırılmıştır. Bu dönemde Türkiye Marshall Planında Türkiye'ye biçilen Avrupa'nın gıda ambarı olma ve Avrupa sanayisi için hammadde üreten ülke görevi yüklenmiştir.

ABD tarafından gönderilen ekonomik yardımlar tarımsal altyapının güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Bu dönemde Türkiye yardımların etkisinin yanı sıra iklim koşullarının da o yıllarda elverişli olması nedeni ile 1950'lerin başlarında dünyanın en önemli buğday üreticilerinden biri olmuştur. Ancak tarım aletlerin birçoğunun ithalat yolu ile alınması nedeniyle bu aletlerin bakım, onarım ve yedek parça maliyetleri Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz olarak etkilemiş olup devlet hazinesinde döviz açığına neden olmuştur. Bir anlamda yardım olarak gelen para bir şekilde ABD'ye geri dönmüştür. Tarım makinalarının ithalatının yanı sıra bu dönemde Amerikalı uzmanların tavsiyelerine uygun olarak basit tarım makineleri üretilerek yeni oluşturulan zirai kuruluşlar üzerinden çiftçilere dağıtılmıştır. Bu dönemde tarım sahasında Türkiye için en önemli girişim Amerikalı bir firma ile işbirliği yapılarak yerli traktör üretme çabasıdır. Ancak bu girişim yabancı tedarikçilerin ekonomik baskıları nedeniyle başarısızlığa uğramıştır.

Bu dönemde ziraat eğitimi alanında ABD ile işbirliği yapılarak yeni ziraat fakülteleri kurulmuştur. Bu fakültelerin öğretim elemanları ABD'de lisansüstü eğitimlerini yaparak ziraat eğitimi konusunda bilgi transferine aracılık yapmışlardır. Ayrıca birçok Amerikalı akademisyen bu zaman zarfında Türkiye'ye gelerek ziraat sahasında akademisyen ve uzman yetişmesine katkı vermiştir. Bu dönemde ziraat sahasındaki işbirliği

Ö.AĞIR

KAREFAD, ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of the Faculty of Letters

Cilt/Volume: 9, Sayı/Number: 1, (Nisan/April2021): 65-89 (Atf için/To cite).

neticesinde çeşitli tarım ürünlerinin yeni tür tohumları ABD’den getirilerek üretilen ürünlerin çeşitlendirilmesi sağlanmıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-2 / 153 - 56 - 17.

BCA, 30-18-1-2-153-54-2.

BCA, Yer: 171-187-15 Ek:184.

BCA, Yer: 30-1-0-0/81-512.

BCA, Yer: 30-10-1-2/136-54.

Resmi Yayınlar

Kavanin Mecmuası, Cilt 38, 1956. ss. 1131-1135. Ankara: TBMM Matbaası.

Kavanin Mecmuası, Cilt 41, 1959, ss. 833-850. Ankara: TBMM Matbaası.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:10, İçtima:3. Yıl: 1956, Ankara: TBMM Matbaası.

Resmi Gazete. No. 6956. 13/ 7 /1948.

Resmi Gazete. No. 9360. 17/ 07 /1956.

Sürelî Yayınlar

Dergiler

Aydın Tarihi, Aralık 1948.

Aydın Tarihi, Şubat 1951.

Gazeteler

Akşam, 13/ 07 /1948

Tetkik Eseler

Armaoğlu, F. (2005). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.

Atam, Ş. (2020). *Tarih Araştırmaları III*.(Ed: A. Efe, M. F. Sansar) Ankara: Akademisyen Kitapevi.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. (2006) İstanbul: Divan Yayıncılık.

Bülbül, İ. (2006). "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'de Sosyal Hayata Olumsuz Yansımaları." *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.9, ss. 1-51.

Cankaya, M. (2013). "Cumhuriyet Döneminde Tarım Alet ve Teknolojileri, Demir Çelik ve Üretim Teknolojileri ve Demiryolu Teknolojilerine Kısa Bir Bakış." *Dörtöğe Felsefe ve Bilim Tarihi Yazıları Dergisi*, S.3, ss. 139-164.

Çınar, Y. (2018). "Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı Ve Türkiye." *MCBU Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 16, S. 2, ss. 325-350.

Doğan, M. (2005). "Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverlerin Kullanımı." *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, S.14, ss. 66-75.

Erdoğan, M. R. (1971). "Türkiye'de Tarımın Vergilendirmesi ve Kalkınma." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, S. 30, s. 238.

Erhan, Ç. (1996). "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışı İle Marshall Planı." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.51, S.1, ss. 265-279.

Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı.» *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 12, S.21, ss.377-397.

- Gözcü, A. (2018). Atatürk Döneminde Türkiye’de Tarımın Gelişiminde Alman Etkisi" *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 18, S. 36, ss.107-137.
- Güven, S. (1998). *1950’li Yıllarda Türkiye Ekonomisi üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Bursa: Ezgi Kitapevi.
- İnci, İ. (2003) . "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tek Parti Hükümetlerinin İlaş Politikaları" *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 50, ss. 269-288.
- İstatistik Göstergeler: 1923-1995*.(1996). Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.
- Karabağ, H.(2017) “Osmanlı’nın Tarımsal Mirası ve Erken CumhuriyetDöneminde Kırsal Kesimin Kalkınmasına Yönelik Çalışmalar (Bursa Örneğinde). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.18, S. 32, ss. 225-257.
- Koçak, C. (1991) *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koraltürk, M. (2002). “Türkiye Ekonomisi(1920-1960)”, C.17, *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- Malkoç, S.(1973). *50 Yılda Türk Sanayii*, Ankara: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.
- Metintaş, M.Y. ve Kayıran, M. (2016). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Dünya Ziraat Kongresi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 36, ss.33-82.
- Multifarm Use of Agricultural Machinery*. (1986) Roma: Food & Agriculture Organization of the United Nations (FAO).
- Odman, A. (2011) "Serbest Mıntika’dan Amerikan Pazarı’naTophane Rıhtımı: Ford Motor Company Exports Inc İstanbul Otomotiv Montaj Fabrikası1925-1944." *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S 12, ss.71-93.

- Pelin, İ. F. (1945) *Finans İlmî ve Finansal Kurumlar*. Cilt 1. Ankara: İstanbul Üniversite Yayını.
- Sander, O. (2016). *Türk Amerikan İlişkileri 1947-1964*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarıkaya, M. 2016. "Ziraat Mektepleri", *Kafdağı Dergisi*, C 2, S1, ss. 24-37.
- Saygın, A. ve Saygın, M. (2019). *Türkiye'de Tarım Politikaları ve Ülke Ekonomisine Katkıları*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Şener, S. (2004). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları." *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C.1, S. 7, ss. 73-92.
- Toprak, Z.(1981). "Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı Finansmanı." *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979-1980.” Özel Sayı, ss. 205-238.
- Türk Ziraatine Bir Bakış*.(1938).İstanbul: T.C. Ziraat Vekâleti.
- Ülman, H.(1991) *Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Yazan, Ö.(2018). "19. yy. Sonlarında Osmanlı Tarım İşletmelerinde Yönetim ve Muhasebe Uygulamaları: Çiftlik İdaresi Örneği." *Accounting and Financial History Research Journal*, Özel sayı, ss. 280-332.
- Yıldırım, S.(2008) "Osmanlı’dan Cumhuriyete Bir Bürokrat ve Siyasetçi: Mehmet Sabri Toprak (1878-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C 24, S 71, ss. 513-542.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/> , Erişim Tarihi:01/01/2021.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. <https://atam.gov.tr/wp-content/uploads/S%C3%96YLEV-ORJ%C4%B0NAL.pdf>, Erişim Tarihi: 01/01/2021

Aydın, A. K. *Amerika Birleşik Devletleri'nin Dış Ticaret Politikasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Yeri*. 05 02 2021. http://www.mfa.gov.tr/amerika-birlesik-devletleri_nin-dis-ticaret-politikasinda-serbest-ticaret-anlasmalarinin-yeri., Erişim Tarihi: 01.01.2021.

<https://atauni.edu.tr/ziraat-fakultesi/tarihce>.<https://atauni.edu.tr/ziraat-fakultesi/tarihce>, Erişim Tarihi: 20/12/2020

<https://www.moment-expo.com/tr/dergiler><https://www.moment-expo.com/tr/dergiler>, Erişim Tarihi: 01/ 09/ 2021 .

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmnuntbmmc03806789.pdf Erişim Tarihi: 01. 09. 2021.

<https://www.turktraktor.com.tr/kurumsal/tarihce>. , Erişim Tarihi: 20.12.2020.

Kaştan, Y. *Atatürk Döneminde Tarım Alanında Yapılan Yenileşme Hareketleri*. <https://www.ayk.gov.tr> . , Erişim Tarihi: 20/11/2020.

Tarım Orman Dergisi. 01 10 2019. <http://www.turktarim.gov.tr>, Erişim Tarihi: 12. 14. 2020.